

HISTORISK ARBETARSKILDNING

Anneli Jordahls nya roman, *Kallet*, är grundad i författarens egen familjehistoria. Det har blivit en spännande klasskildring om villkoren på norsk-svenska gränsen under andra världskriget. Recensenten Malin Hilmersson fascineras av författarens förmåga att involvera kroppserfarenheter i berättandet. Jordahls estetik och stil får henne att tänka på föregångare som Moa Martinsson och Sara Lidman.

Kritiker: *Malin Hilmersson* (Bibliotekarie på Alströmergymnasiet, Alingsås)

Redaktör: *Magnus William-Olsson* (Kritiklabbet)

Författaren och litteraturkritikern Anneli Jordahl mottog 2010 Moa Martinson-stipendiet för sitt arbete i "Moas anda". Ett år tidigare hade hon gjort skönlitterär debut med en roman om Ellen Key efter att i många år som kritiker ägnat sig åt arbetarlitteratur och klassfrågor. Trots detta försöker jag inledningsvis läsa Jordahls nya historiska roman *Kallet* utan klassglasögon. Det tar inte många sidor innan jag får lägga den idén åt sidan.

Arbetarlitteraturen kännetecknas av realism och autentiska erfarenheter. Den särskiljer sig genom sin skildring av arbetarklassens villkor och ett vanligt grepp är gestaltningen av hur klass sitter i kroppen: Hur den sliter och skaver på ett alldeles särskilt vis. Detta sätt att berätta är på intet vis främmande för Anneli Jordahl och med *Kallet* placerar hon återigen in sig i den arbetarlitterära traditionen.

Kallet utspelar sig på den jämtländska landsbygden och i Norge. Andra världskriget har brutit ut och Jordahl skildrar hur vardagen vid gränsen rubbas efter tyskarnas ockupation.

På knappt 350 sidor utforskas moral och medmänsklighet i krigets skugga. Den övergripande indelningen utgår från fyrtiotalets krigsår – "1940", "1941-1942", "1943-1944", "1945" samt "Domen" – och romanen inleds med en personförteckning. Kapitlen, endast betitlade med den plats där kapitlets huvudperson befinner sig, är korta och språket lättillgängligt. Huvudpersonerna är till antalet tre. I öppningsscenen introduceras den första och mest framträdande: ödemarkssamariten Karolina Rustad. Strax därefter får vi stifta bekantskap med provinsialläkaren David Hummel samt norrmannen och Gestapo-agenten Henry Rinnan. Deras liv ska på olika sätt komma att påverkas av kriget och Jordahl låter dem illustrera skilda perspektiv.

Genom tydliga och universella markörer skrivs klasstillhörighet fram; fläckigt förkläde eller golfbyxa, ostron eller korngröt. Gott så, men Jordahl ger klasskildringen ytterligare dimension genom utgångspunkter i de fysiska kropparna. Arbetarskildringar har ofta det gemensamt att de använder kroppen som vittne och Jordahls romaner utgör inget undantag. Har man läst tidigare verk, senast romanen *Björnjägarens döttrar* (2022), så känner man igen hennes självklarhet inför det krasst kroppsliga. *Kallet* är inte på långa vägar lika mustig som den förra romanen, men Jordahls påträngande sätt att gestalta den underordnade kroppens utsatthet känns igen. Redan i den första starka scenen där Karolinas yrke presenteras får vi ett smakprov på hennes koncisa språk. Det är en scen där kroppens förgänglighet understryks. Döden är på intet vis förfrämligad när den ambulerande sjuksköterskan står inför en ensamstående mamma som ligger för döden:

Flickans mun öppen, den döendes läppar slöt sig inåt. Kort, stötig andning. Huvudet åt sidan mot kudden. Svart hål in i gapet, ner i strupen, längst därinne de angripna lungorna. Två feta flugor surrade i fönstret. Hade de vaknat till liv när vårvintersolen lyste in genom rutan? Lukten i kammaren lika outhärdlig. Den lilla kunde förstås varken byta de nedsmutsade underkläderna eller lakanen.

Kvinnan är ensam med undantag för den minderåriga dottern. De enkla och osanitära förhållandena i deras bostad signalerar fattigdom. Sjukdomen är inte valbar, men utsattheten hos såväl den flicka som snart blir ensam kvar som hos den döende, otvättad i sin säng, hade kunnat vara annorlunda. En borgerlig kvinna hade fått lakanen bytta.

I *Kallet* har Anneli Jordahl valt att gräva där hon står, eller snarare där hon en gång föddes. Bördig från Östersund finns släktens rötter i den jämtländska landsbygden liksom i det en gång ockuperade Norge. Krigets konsekvenser för invånarna vid gränsen utgör fond för Jordahls berättelse, men det är vardagen som står i centrum. För Karolina Rustad innebär vardagen såväl samaritarbetet som hårt slit på gården. I takt med att tyskarnas grepp om Norge hårdnar börjar dessutom sårade och skadade flyktingar korsa gränsen till Sverige. På pensionatet som Karolinas svärmor driver göms och vårdas de i väntan på vidare transport. Ju fler flyktingar, desto riskablare situation.

Omhändertagandet av flyktingarna organiseras till stor del av provinsialläkaren David Hummel. Hummel och Gestapo-agenten Henry Rinnan kontrasterar Karolina Rustad på två

skilda sätt: Hummel som njuter överklassens lyx i läkarvillan i jämtländska Gäddede framhäver Karolinas enkla förhållanden. I romanens början kliver han spänstig och tweedklädd ur sin bil, med cigaretterna i silveretui. Borgerlighetens markörer radas upp.

Rinnan fungerar, i egenskap av ondskefull kappvändare och streber, som motpol till den självupppoffrande samariten. Kort i rocken och med klack på stöveln framstår han som en karikatyr av en hänsynslös och fåfäng nazist. Henry Rinnans strävan uppåt görs på bekostnad av alla som kommer i hans väg. Hans agerande präglas av en osäkerhet kring position och status. För honom kommer inte borgerlighetens manér lika ledigt och självklart som för Hummel. Han åmar sig framför spegeln och kör långsamt förbi caféet där de gamla kamraterna brukar sitta i förhoppning om att bli sedd iförd sin nya uniform.

Med *Kallet* visar Jordahl att det är skildringen av arbetarklassen och kvinnan som är hennes styrka. Av verkets tre centralgestalter är det Karolina Rustad som framstår som mest levande och mångfacetterad. Jordahl har ansträngt sig för att skriva fram de båda männen som komplexa, men någonting haltar i gestaltningen. Att det är just ostron Hummel och hans mor ska äta när en födelsedag ska firas känns fantasilöst. Henry Rinnans otrohet och upptagenhet vid vackra kvinnor blir förutsägbar. Porträttet av Rinnan innefattar redan tillräckligt många typiska karaktärsdrag hos en löjeväckande och listig antagonist. Kopplingen mellan Rinnan och de andra två är dessutom otydlig långt in i romanen. Det är ett irritationsmoment som dröjer sig kvar också efter avslutad läsning. Sammanvävningen av berättelserna blir aldrig självklar.

Även i kapitlen om Rinnan finns exempel på Jordahls sätt att använda de fysiska omständigheterna för att understryka utsatthet. De nakna skildringarna av tortyren som han utsätter motståndsmännen för väcker djupt obehag.

Skriken som följde, den skakande kroppen. Därefter ett märkligt djuriskt läte som väckte Henrys urkrafter. Ett knytnävsslag på fångens andra kind. Kras av käken som krossades. Blodet ur mungipan flödade. Huvudet hängde, hela kroppen lealös.

Jordahls stil är ofta rapportliknande med korta meningar. De fysiska skildringarna är självklara och aldrig inlindade i omskrivningar. Andra uttryck för detta finns i passagerna om flyktingarna som flyr över gränsen med förfrusna fötter och skador efter nazisternas våld; i Karolina Rustads slitna och värkande kropp; i hennes "magbuller" som romanen igenom får gestalta den oro och stress som plågar henne. Det är osentimentalt och precist. Helt i linje med hur arbetarlitteraturen traditionellt har använt kroppen för att gestalta underordning. Jag tänker på Harry Martinsons träskor i *Nässlorna blommar*. Beskrivningen av hur träsulan slår upp sår på anklarna sitter som en tagg i mitt läsminne. Jordahl skriver i samma anda och med kvinnligt perspektiv när hon skildrar Karolinas slitna kropp som tyngs av den dubbla bördan av att både arbeta och bära barn efter barn. I detta står hon sida vid sida med föregångare som Moa Martinson och Sara Lidman, men även samtida kvinnoskildrare som Kristina Sandberg och Susanna Alakoski.

Det är det just skenbart enkla, korthuggna språket som är Anneli Jordahls styrka. När beskrivningarna blir för målande och omskrivningarna poetiska avtar textens intensitet. Meningar som "Nakna kroppar kryper omkring som vita maskar" knuffar mig ur romanen. Formuleringar som "Låg bäddsoffa, suckade Karolina inombords, kände av ryggen." håller mig kvar.

Nog är det så att Anneli Jordahl förmår fånga sin läsare med stil och språk, men också genom historisk förankring. Omsorgen om de tidsenliga detaljerna – i allt från förlossningen på bäddsoffan till strumpbyxans symbolkraft under ransoneringen – skänker trovärdighet. Den historiska bakgrunden berörs i inledningen och förtydligas ytterligare i författarens efterord. Där visar det sig att samtliga huvudpersoner har verklig förlaga. Såväl David Hummel som Henry Rinnan är faktiska historiska personer och romanens Karolina Rustad är baserad på Anneli Jordahls egen farmor – Signe Karolina Jordahl. *Kallet* är i själva verket slutformen för ett researcharbete som upptagit Jordahls tid under flera år.

Den historiska förankringen till trots gör Jordahl tydligt i inledningen att *Kallet* i huvudsak ska läsas som fiktion. Det är också som skönlitterär arbetar- och kvinnskildring romanen gör djupast avtryck. Anneli Jordahl briljerar som gestaltare av de vardagliga vedermödorna och den enkla människans utsatthet. Hon skildrar livet oförklätt.

Kallet

Anneli Jordahl
Norstedts, 2026

Författarfoto: Kajsa Göransson